

Tshiamiso TRUST

KAKARETSO YA TOKOMANE YA MOTHEO YA TERASTE YA TSHIAMISO

Ka kopo lemoha hore kakaretso ena ya Tokomane ya Motheo ya Teraste ya Tshiamiso e reretswe ho thusa baetsi ba ditlleime le batho ba bang ba nang le kgahleho ka tekodiso e akaretsang ya boitlamo ba molao ba Teraste. Kakaretso ena ha se tokomane e tlamang ka molao.

Nalane

Tefo ya sehlopha ya lefu la silikihosisi le lefuba (TB) le Tokomane ya Motheo ya Teraste e dumellanwe dipakeng tsa dikhampani tsa meralo tse tshelatseng le baemedi ba molao ba emetseng basebetsi ba meralo ba batlang ho tleleima ditshenyehelo kgahlanong le dikhampani tseo.

Dikhampani tse amehang ke African Rainbow Minerals, Anglo American SA, AngloGold Ashanti, Gold Fields, Harmony le Sibanye-Stillwater. Baetsi ba ditlleime ke Richard Spoor Inc, Abraham Kiewitz Inc le Legal Resources Centre.

Sepheo sa Teraste se hlakisitswe e le hore “e tla phethahatsa Tumellano ya Tefo le ho fana ka Dihlapiso ho Baetsi ba Ditlleime ba Tshwaneleheng (e leng majalefa a Teraste) ka ditjhelete le hodima diphelelo tse tekilweng Tokomaneng ya Motheo ya Teraste (Sepheo sa Teraste). Ditshebetso tsa Tetaste di tla tobiswa ho, mme Letlole la Teraste le tla sebediswa bakeng sa ho sebeletsa, Sepheo sa Teraste.”

Batho ba Angwang ke Teraste

Tumellano ya tefo e sebetisa bakeng sa palo e batlang e le basebetsi bohle ba meralo ya kgauta ba sebeditseng tlasa boemo ba kotsi ho o mong wa meralo e 82 ya kgauta ya dikhampani tse tse tshelatseng. Mosebetsi o kotsi o hlakisitwe Tokomaneng ya Motheo wa Teraste ka hore ke Karolo ya 13 ya Molao wa Mafu a Tshebetso/Morafong le Mesebetsing (Diseases in Mines and Works Act) (ODMWA), e hlalosa hore motho ya kotsing o etsa mosebetsi o kotsi haeba a hahamelwa ke lerole leo sebopeho sa Iona se leng kotsi kapa se nang le ntho e kotsi, kapa a hahamelwa ke dikgase, mesi, dikhemikhale, dintlha kapa maemo a tshebetso tse kotsi kapa tse ka bang kotsi.

E meng wa meralo e 83 e fetohile ho ba meralo ya dikhampani tse fapaneng tsa maong ya nako. Tumellano ena e sebetisa bakeng sa meralo e tshwaneleheng feela bakeng sa dinako tseo ba neng e le karolo ya dikhampani tse tse tshelatseng tseo e leng karolo ya tumellano ya tefo.

E sebetisa bakeng sa basebetsi ba phetihlang mosebetsi o nang le kotsi mme ba sebeditseng morafong eo bakeng sa nako e dipakeng tsa la 12 Hlakubele 1965 le la 10 Tsitwe 2019 (letsatsi leo tumellano e qadileng ho sebetsa), le batho ba bileng le bokudi ba silikihosisi nakong e fetileng kapa ba fumanang ba na le lefu la silikihosisi pele ho Tshitwe 2031, kapa ba bileng le lefu la Lefuba (TB) ha ba sebetisa morafong kapa nakong ya selemo se le seng kamora ho tsamaya morafong.

Leha ho lejwalo, ha e sebetse bakeng sa batho bao e bileng karolo ya tefo efe kapa efe e ngwwe ya silikihosisi, ho kenyeletswa tefo ya Teraste ya Qhubeka, kapa ba mmalwa ba kgethileng ho tswa tumellanong ya tefo nakong e dumeletsweng ya ho ka tswa qetellong ya selemo sa 2019.

Batshwaredi

Batshwaredi ba bararo ba thontswa ke dikhampani tse nkileng karolo, ba babedi ke boramolao ba baetsi ba ditlleime le a le mong ke mmuso. Modulasetulo wa pele wa Teraste o thontswa ke dikhampani ka kopanelo le boramolao ba baetsi ba ditlleime.

Komiti ya Boeletsi ya Teraste

Tetaste e fuwe boikarabelo ba ho netefatsa ho thongwa ha Komiti ya Boeletsis ya Teraste e bopilweng ka baemedi ba mmuso, diyunione, baetapele ba setjhaba le Mekgatio e Seng ya mmuso (di-NGO) le batho ba bang bao batshwaredi ba bonang ba ka fana ka seabo sa boeletsis se molemo ho Teraste.

Dihlopha tsa tefo le difetodi tsa dihlapiso

Dihlopha tse leshome di thathamisitse ka tlase mona. Ditjhelete tse boletsweng ke moedi o ka hodimodimo oo moetsi wa tleleime a ka o fumanang ka Teraste ya Tshiamiso haeba a phethahatsa mekgwathlahlobo yohle.

Mokgwathlahlobo wa ho lokelela le dipheho kapa difetodi tseo Teraste ya Tshiamiso e hlokanng ho di sebedisa di hloka ke Tokomane ya Motheo wa Teraste.

Moetsi wa tleleime o sebeditse ho o le mong kapa ho feta wa meralo e 83 e tshwaneleheng mme o sebeditse hape ho e meng wa meralo e sa tshwaneleheng mme o tshwaditswe ke lefu la silikihosisi kapa Lefuba (TB) le amanang le tshebetso, yena o tla tshwaneleha ho ka fumana karolo e lekantsweng ya tjelele e feletseng ya tleleime. Leha ho le jwalo, mang kapa mang ya sebeditseng morafong bakeng sa bonyane dilemo tse 30 a ke ke a fetolelwa hlapiso ya hae ka tsela ena. Tsela e tshwanang e tla sebetisa ho bapheidsuwa ba moetsi ya jwalo wa tleleime ya seng a hlokaetse.

Moo moetsi wa tleleime ya tshwaneleheng a sebeditseng boemong bo kotsi morafong o amehang epa e seng nakong e tshwaneleheng, hlapiso eo a tla e lefuwa e tla fokotsa ka tekanyetso bakeng sa nako eo.

Moetsi wa tleleime ya tshwaneleheng a ka nna a fumana hlapiso e le ngwwe feela ya sehlopha, esita le moo a fumaneng bobedi silikihosisi le Lefuba (TB). Sena se sebetse boemong ba moo bokudi ba moetsi wa tleleime bo ka nng ba ha batla pele boemong ba lefu kamora hore hlapiso e be e se e lefuwe. Ha a se a lefuwe, moetsi ya jwalo wa tleleime a ke ke a hlola a sa kgona ho etsa tleleime hape bakeng sa bokudi ba hae bo mpeletseng.

Moo hlapiso ya ODMWA bakeng sa silikihosisi kapa Lefuba (TB) e eketsiheleng ka lebaka la phatlalato ya molao Leseedinjaneng la Mmuso kamora la 10 Tshitwe 2019, mme moetsi wa tleleime ya tshwaneleheng ba le tokelo ya ho fumana tjelele ena e ekeditweng ho tswa ho Mokhomishenara ya Dihlapiso bakeng sa Mafu a tshetsong (Compensation Commissioner for Occupational Diseases (CCOD), hlapiso e lefuweng ke Teraste ya Tshiamiso e tla fokotswa ka tjelele eo ya tlatsetsa.

Tlasa maemo a itseng tefo ya hlapiso e ka nna ya fokotswa ka tjelele e lekantsweng ke South African Revenue Service (SARS), mme tjelele eo e lefuwe ho SARS.

Moo ho nang le moetsi wa tleleime wa mophedisuwa a fetang bonngwe, kakaretso ya hlapiso ho baetsi ba tleleime ba jwalo ka kopanyo e ke ke ya feta kakaretso ya hlapiso e lefuweng bakeng sa bokudi boo.

Ho fumana baetsi ba ditlleime

Ke mosebetsi wa Teraste ho fumana baetsi ba ditlleime ba bangata ka moo ba ka kgonang nakong ya dilemo tse leshome tse qalang tsa bophelo ba Teraste.

Ho thusa tshebetso eo:

1	Boramolao ba baetsi ba ditlleime ba hloka ho fa Teraste dintlha tsa baetsi bohle ba ditlleime bao lebitsong la bona ba nkileng kgato nyeweng ya sehlopha kaofela;	3	Leha e se thoko ya Tokomane ya Motheo wa Teraste, dikhampani tse e thehileng di fumane hape ho tswa ho TEBA tlhahisoleseding e hlokehang e mabapi le kgirio ya basebetsi ba hirilweng ke bona;
2	Dikhampani tse nkang karolo di hloka ho hana ho Teraste ka direkoto tsohle tse fumanehang tsa kgirio ya basebetsi ba phetihlang mosebetsi o nang le kotsi morafong e tshwaneleheng dinakong tse tshwaneleheng;	4	Teraste hape e sebedisana le Biro ya Bongaka bakeng sa Mafu a Tshetsbo (Medical Bureau for Occupational Diseases) (MBOD) ho fumana tlhahisoleseding e mabapi le batho ba hlahlatseng ditlleime bakeng sa tefo ya matschediso ho bona, mme ho filhela moo ho kgonahang ba batla ho qoba ho pheta mosebetsi mabapi le batho ba nang le tokelo ho dihlapiso ho tswa ho bobedi Teraste le ho MBOD.

Ho tloha selemong sa boraro bophelong ba teraste (Hlakola 2023), maemo a tefo ya matschediso a tla lekannngwa bakeng sa infoleishene ho latela Consumer Price Index ho netefatsa hore boleng ba tefo ya matschediso ha bo fokotswe ke infoleishene.

TLHAHLELO YA DITLELEIME

Ditlleime tsohle di tlameha ho hlahlwela ke baetsi ba ditlleime ka Moofisiri wa Tlahlalo ya Ditlleime.

Haeba Moofisiri wa Tlahlalo ya Ditlleime a sa kgotsafala hore moetsi wa tleleime o fane ka ditokomane tse hlokehang ho tshetsa tleleime ya hae, Moofisiri wa Tlahlalo ya Ditlleime o tla tsebisa moetsi wa tleleime hore ke ditokomane dife tse sa ntseng di hloka mme, moo ho hlokehang, a thuse moetsi wa tleleime ka tokomane e jwalo.

Ditokomane tse itseng, tse kenyeletsang direkoto tsa kgirio, di ka nna tsa nka nako ho di netefatsa haholo ka lebaka la sebopeho sa poloko ya direkoto e sa lekannngwa nahlohohlo dilemong tsa qalng.

Haeba Moofisiri wa Tlahlalo ya Ditlleime a kgotsafetse hore ditokomane tse hlokehang di hlahlatswe ke moetsi wa tleleime, haeba e le mosebetsi wa moralo, ho fapana le mophedisuwa wa mosebetsi wa moralo, moetsi wa tleleime o tla romelwa ho ngaka e ananetsweng bakeng sa tlahlalo ya bongaka. Tlahlalo ena ya bongaka e ke ke ya hloka haeba moetsi wa tleleime a wela ho ofe kapa ofe wa mekgahlepe e latelang:

1	Haeba moetsi wa tleleime a na le tlaleho ya bongaka, yona le ditokomane tse ding tse hlahlwang di tlameha ho romelwa ho Phanele ya Disetifikeiti tsa Bongaka;
2	Haeba moetsi wa tleleime a na le setifikeiti se ananetsweng sa ODMWA se fanweng kamora la 10 Thitwe 2019, se tlameha ho nehelanwa ho Komiti ya Disetifikeiti ya Teraste;
3	Haeba moetsi wa tleleime a na le setifikeiti se ananetsweng sa ODMWA se fanweng pele ho la 10 Tshitwe 2019, moetsi wa tleleime o tlameha ho fuwa kgetho ya hore setifikeiti se nehelanwe ho Komiti ya Disetifikeiti ya Teraste, kapa moetsi wa tleleime ka kgetho ya hae a ka fetiswa bakeng sa tlahlalo ya bongaka e leng teko ya matshwafu, ho lekanya hore na bokudi ba moetsi wa tleleime bo mpefetswe kgabareng.

Haeba ho hlakile ho tswa ditokomaneng tse hlahlatsweng hore moetsi wa tleleime tlasa maemo afe kapa afe a ke ke a kgona ho ananelwa jwalo ka moetsi wa tleleime ya tshwaneleheng, Moofisiri wa Tlahlalo ya Ditlleime o tla etsa rekoto ya ho se tshwanelehe mme o tla fana ka Tsebiso ya Ho se Tshwanelehe ho moetsi wa tleleime e bolelang mabaka a ho etswa ha qeto eo.

Moetsi wa tleleime a ka nna a kopa tekodiso ya Tsebiso ya Ho se Tshwanelehe nakong ya matsatsi a 30 kamora hore se fanwe ho moetsi wa tleleime.

TSHEBETSO YA DITLELEIME

DITSI TSA TLHAHLOBO YA BONGAKA

Teraste e laetswe ho beha madulong ditsi tsa tlahlalo ya bongaka ho phethahatsa ditlahlalo tse tshpehang, ho kenyeletswa ditlahlalo tsa kamora lefu moo ho hlokehang. Batshwaredi ba tla bokeletsa le ho tswelletsa rejistara ya ditsi tse dumeletsweng tsa bongaka, ditheo le dingaka.

PHANELE YA DISETIFIKEITI TSA BONGAKA

Phanele ya Disetifikeiti tsa Bongaka e bopilweng ka ditsebi tse pedi ho isa ho tse tharo tsa lefu la matshwafu la bokudi ba tshetsong e hloka ho lekola tlaleho ka ngwwe ya bongaka e rometsweng ho tshetsa ditlleime tsa tefo ya matshediso.

KOMITI YA DISETIFIKEITI YA TERASTE

Komiti ya Disetifikeiti ya Teraste e bopilweng ka batho ba rupetsweng e hloka ho lekola ditokomane tse mabapi le tleleime e ngwwe le e ngwwe e hlahlatsweng ka moofisiri wa tlahlalo ya ditlleime le ho tswa ho Phanele ya Disetifikeiti tsa Bongaka e le ho tiisa hore na tleleime e ngwwe le e ngwwe ke ya nnete.

MOTSAMAISI WA TEFO

Motsamaisi wa Tefo o na le boikarabelo ba ho netefatsa hore motho e mong le e mong eo hlapiso e lefuweng ho yena o tsebahatswa ka nepo, le ho tiisa hore ha ho ditlleime tsa boqhekanyetsi tse lefuweng.

DITLELEIME TSA BATHO BA SENG BA HLOKAHETSE KAMORA “LETSATSI LA QALO YA TUMELLANO”

Haeba moetsi wa tleleime a ne a ntsa a phela ka la 10 Tshitwe 2019 empa a hlokaetse pele a ka kgona ho hlahlala tleleime, motsamaisi (executor) wa letlotlo la hae a ka hlahlala tleleime.

TLHAHLOBO YA BONGAKA

Moo moetsi wa tleleime a etswang tlahlalo ya bongaka, haeba moetsi wa tleleime a entse mosebetsi o mo bahang kotsing morafong o le mong kapa ho feta o tshwaneleheng bakeng sa nako ya dilemo tse fetang tse hlano, Teraste e tla jara ditjeo tsa tlahlalo ya bongaka. Moo moetsi wa tleleime a entsweng tlahlalo ya bongaka empa a entse mosebetsi o behang kotsing nako e ka tlase ho tshwaneleheng, moetsi wa tleleime a ka jara tjeo bakeng sa tlahlalo, empa o tla buseletswa bakeng sa ditjeo tseo haeba a tshetswe le ka nako eo a tshetsweng ho ba moetsi wa tleleime ya tshwaneleheng a lefifiwe hlapiso.

Kamora tlahlalo, ngaka e ananetsweng (ka thuso ya Ofisi ya Tlahlalo ya Ditlleime) e tla romela tlaleho ya bongaka mmohe le ditokomane tsa tlahlalo ya ditlleime ho Phanele ya Disetifikeiti tsa Bongaka. Tlaleho ya bongaka e ka nna ya kenyeletsa diipone (di-X-Ray) le ditshwantso tse ding tsa tlahlalo, le dipheho tsa ditelo tsa tshebetso ya matshwafu.

FOROMO YA TOKOLLO

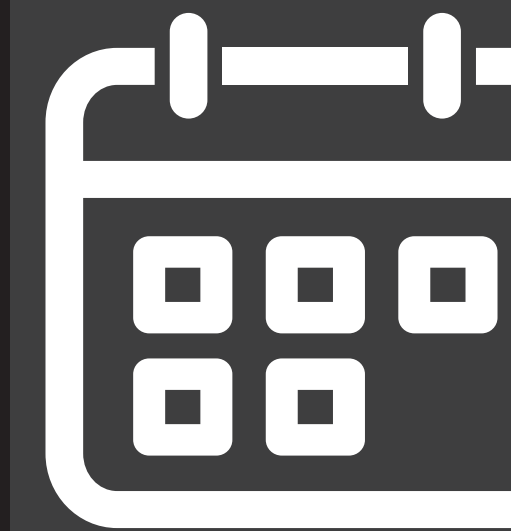
Moetsi wa tleleime o hloka ho saena foromo ya tokollo moo a etsang dikanelo tse itseng tse mabapi le boikarabelo ba Teraste, dikhampani le boramolao ba baetsi ba ditlleime ho yena, le tokelo ya Teraste ya ho bokeletsa, ho sebetisa le ho etsa ditsheno tse itseng tsa tlhahisoleseding e ka tsebahatswang ya botho.

LENANEO LA TSEBO KA TSA DJIJELETE

Batshwaredi, moo ho utlwalahalng le ho kgonahala, ba tla theha lenaneo la tsebo ka tsa ditjhelete le tlang ho tshetsa baetsi ba ditlleime ba fumanang dihlapiso ka Teraste e le hore ba kgone ho fuwa tlhahisoleseding ya tsebo ya tsa ditjhelete, ho kenyeletswa, moo ho kgonahalang, ho tla diwekshong tsa tlhahisoleseding ya tsebo ya tsa ditjhelete.

SETIFIKEITI

Ntle le haeba Komiti ya Disetifikeiti ya Teraste e tiisa hore moetsi wa tleleime ha a tshwanelehe bakeng sa dihlapiso mme e fana ka Tsebiso ya Ho se Tshwanelehe, Komiti ya Disetifikeiti ya Teraste e tla romela Setifikeiti ho Ejente e amotsong dikhampani tsa bathethi ho netefatsa hore na tlhahisoleseding ya tshebetso e amanang le mosebetsi eo wa moralo eo tleleime e etswang lebitsong la hae e phethahetse. Tekodiso e etswang ke Ejente e ka nka nako e fihlang ho matsatsi a 90 bakeng sa kopo ka ngwwe mme e tla tshetshela hodima phumanano ya direkoto tse itseng kapele.

PHEDISO YA TERASTE

Teraste e tla dula e le teng nako ya dilemo tse 12

LENANEO LA THIBELO YA BOQHEKANYETSI

Batshwaredi ba hloka ho theha lenaneo la thibelo ya boqhekanyetsi le reretsweng ho thibela tshebetso e mpe ya dihlapiso tse fanwang ke Teraste.

PHANELE YA BOELETSI BA BONGAKA

Batshwaredi ba ka nna ba thonya phanele ya bongaka, e bopilweng ka bonyane dingaka tse pedi tse nang le botsbei le bojiphilelo tekolong ya tsa temalo ya phefumoloho le lefu la matshwafu la tshetsong, ho ba eletsa mabapi le ditaba dife kapa dife tse amang bongaka.

BOTSAMAISI BA TEKODISO

Batshwaredi ba hloka ho theha le ho tswelletsa tshebetso ya tharollo ya dinganyisano, e bopilweng ka:

- Botsamaisi ba Tekodiso ba Bongaka; le
- Botsamaisi ba Tekodiso ya Disetifikeiti.

Haeba moetsi wa tleleime a hanyetsa Tshibollo ya Setifikeiti sa Bongaka, Setifikeiti kapa Tsebiso ya Tshwaneleho e fanweng ho yena, nakong ya matsatsi a mashome a mararo moetsi wa tleleime a ka fetsetsa kganyetso ho Botsamaisi ba Tekodiso bakeng sa tharollo ya nganyisano.

MERAFO E TSHWANELEHANG LE DINAKO TSA TSHWANELEHO MABAPI LE MERAFO E TSHWANELEHANG

Dintlha tse feletseng mabapi le tse na di ka fumanwa Shejuleng ya F ya Tokomane ya Motheo wa Teraste.

MESEBETSI EA TERASTE

MESEBETSI YA BATSHWAREDI

Batshwaredi ba tlameha ho phethahatsa Sepheo sa Teraste, e leng ho phethahatsa Tumellano ya Tefo le, ka lebaka lena, ho fana ka dihlapiso ho baetsi ba ditlleime ba tshwaneleheng. E tlameha ho etsa sena ka ditjhelete le ka ho ipapisa le ditshebetso le ditlooko tse tekilweng Tokomaneng ya Motheo wa Teraste kapele ka moo ho ka kgonahalang ka tsela e utlwalahalng.

Batshwaredi ba tlameha ho theha morero wa selemo le tefo ya ditjhelete le ditshebetso ho hlahlala Sepheo sa Teraste. Morero ona o tlameha ho kenyeletsa empa e seng feela:

- Tsa Dipapatsi le Tlhalisoleseding;
- Ka moo bohlokwa ba ho fumana le ho etsa ditlahlalo tsa bongaka batho bao e ka bang baetsi ba ditlleime bo la latelwa;
- Ho theha le ho tswelletsa bokgoni bakeng sa ho fana ka ditlahlalo tsa bongaka;
- Ho theha le ho tswelletsa dibaka bakeng sa Baofisiri ba Ho Hlahlwela ba Ditlleime ho tjelele mesebetsi ya bona;
- Ho theha le ho tswelletsa thekenoloji ya tlhahisoleseding, dibajete le disistimi tsa tsamaiso.

DIRISOSE, DISISTIMI LE BASEBETSI

Batshwaredi ba hloka ho theha ho tswelletsa disistimi le ditshebetso tse hlokehang, ho kenyeletswa disistimi tsa thekenoloji ya tlhahisoleseding, ho kgonahatsa hore Baofisiri ba Tlahlalo ya Ditlleime le Motsamaisi wa Tefo ba phethahatsa mesebetsi ya bona ho latela Tokomane ena ya Motheo wa Teraste.

DIAKHAONTO LE DITLALEHO

Batshwaredi ba tla netefatsa hore dibuka tse tshwaneleheng tsa ditjhelete le direkoto di a bolokwa mabapi le ditaba tsa Teraste le tsamaiso ya Letlole la Teraste tse bontshang ka nnete le ka nepo tsamaiso ya bona ya ditaba tsa kgwebe ya Teraste le ho rekota ditransekshene le maemo a tsa ditjhelete tsa Teraste.

KOPANO E AKARETSANG YA SELEMO (AGM)

Batshwaredi ba tla bitsa bonyane kopano e le ngwwe ya Batshwaredi nakong ya dikgwedi tse tshelatseng qetellong ya selemo ka seng sa ditjhelete sa Teraste.